

A *Nagy a sátán birodalma* novelláinak egy másik csoportja városba, sőt iparvidékre kalauzol el bennünket, de szinte törvényszerűen felfedjük a szereplők életében, jellemében, viselkedésében azt a szálát, a falusi-paraszti környezethez való kötődést, mely egy természetesebb, meghittebb világba vezet. A lovak elmentek című novella megrendítő felidézése egy elvesztett, elmúlt életformának. Az utolsó év tárgyilagos jelentés az urbánus világ lélekölő-elidegenítő hatásáról, az emberi élet minimumáról. A galambok titka és a Refus a gyermek- illetve ifjúkori illúzióvesztés novellái. E csoport novellái között legsikeresebbek a vendégmunkásokról szóló történetek, A kés és a Hova visz a vonat, melyekben Kontra Ferenc hitelesen, érzékletesen ábrázolja az otthontalanság, a gyökértelenség állapotát, a távozás, az elszakadás élményét, a beilleszkedés nehézségeit, majd pedig a mindent megsemmisítő vasúti szerencsétlenség körülményeit. Az Aki az árnyékát kereste című novella egy fegyverviselést megtagadó katona vallomása, akivel majd azon a vonaton találkozunk ismét, mely a „messzi szülőföld” helyett a halálba viszi utasait.

A Csáth a boncolóasztalon, a Szőget a falba, a Süllyednek a hóban a templomok és az Egy távoli fényes pont című novellák külön csoportot alkotnak. A tér, ahol „játszódnak”, nem konkrét. A többi novellával ellentétben nincs folyamatos történetük, illetve az csak töredékes formában, tudati lecsapódás formájában van jelen. Ez a négy novella messze túlmutat a többi tizenhét értékein, modern eszközökkel megformált irodalmi alkotásokról van szó, melyek – enigmatikus torlaszaik révén – igen nagy kihívást, de annál nagyobb élményt jelentenek a befogadó számára.

Mivel egészen a közelmúltig többnyire szégyellősen kezelte a nemiség témáit irodalmunk, szinte törvényszerű, hogy írónk tolla is elbizonytalanodik, ha ezekkel a témákkal találkozunk. Kontra Ferenc is, szinte csak közhelyekben beszél róla, minek következménye az, hogy novelláinak szereplői (pl. Vadkanra várva) ahelyett, hogy tisztességesen szeretkeznének, elkezdenek „lebegni”, „zuhanni” és „ájuldozni”.

A *Nagy a sátán birodalma* arról tudósít bennünket, hogy Kontra Ferenc olyan alkotói korszakába érkezett, amikor több témával, formával kísérletezik, s ezek eredményét összegezte ebben a kötetben. A maradandó értéket s beteljesülést valószínűleg egy következő kötet hozza meg.

BENCE Erika

A NÉPI VALLÁSOSSÁG KUTATÁSA

Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. Szerk.: S. Laczkovits Emőke. A VEAB Néprajzi Munkabizottsága és a Caritas Transsylvania, Veszprém, 1991

Mivel a XX. század második felében e térségben a vallás a másként gondolkodás és a háttérbe szorított tradíciók egyik menedéke lett, igen nagy szükség mutatkozik ma a vallási néprajz művelésére. És meg kell jegyezni, hogy „a magyar néprajzkutatás korábban sem sokat buzgólkodott a vallási néprajz mint önálló kutatási ág művelésén – a legfontosabb ok az volt, hogy érdeklődésének középpontjában a pogány hitvilág állott”. A megállapítás Kósa László budapesti egyetemi tanáré, aki e szakterület kiválóságának, Bálint Sándornak a szerepét hangsúlyozva kiemelte, miszerint Bálint Sándor-

nak „szinte egyedül kellett vállalnia évtizedeken át, hogy a művelődéstörténet legkorábbi foka és a XX. század közé eső vallási hagyományok keletkezését föltárja”.

A kötet szerzői közül többen is rámutattak, hogy a népi vallásosság nem egészen egyezik a hivatalos, a dogmatikus egyházi vallásossággal. Nagy Olga kolozsvári néprajzkutató írja: „A nép ugyanis mindent a maga lelkére szabott át, aszerint asszimilálta az egyházi vonásokat” – s ezzel igen sok adatot átmentett az ősi kultúrákból. Így az egykori – meg a mai – kultúra megtartásában is mérhetetlenül nagy szerep jut a nyelv mellett a vallásnak. És a kisebbségeknél ez még inkább érvényes, lett légyen szó akár etnikai, akár vallási kisebbségről.

A népi vallásosság kutatását napjainkban az a felfogás vezérli, hogy komplex vizsgálódás történjék: a vallásosságot az egyén egész életmódjában, erkölcsi normáiban, szabályrendszerében, személyiségének formálásában, alakulásában kell feltárni, szem előtt tartva mindenkor az egyén társadalmi-gazdasági helyzetét s a lelki életét befolyásoló tényezőket. Ilyen megközelítésű vizsgálódásairól szól P. Daczó Árpád Lukács fogarasi Ferenc-rendi szerzetes, aki egy kosteleki parasztember vallásosságát belülről igyekezett megismerni, és e mélységesen vallásos ember népi hitvilágában találkozott a szépasszonyok elleni bajelhárítással, a szentelt korpával, a fokhagymával, a lókoponyával, a guzsallyal, melyről a fonást az orsóval bal kézzel „visszafelé sirtve kellett kezdeni, mert a szépasszonyok a földi módnak a visszálya szerint dolgoznak” és közben a jászol fölé akasztott tükörben nézegetik magukat. Az egyszerű, a Csíki-havasok Moldva felőli lejtőjén élő parasztember megingathatatlan ősi hitét fedezte fel, aki megbotránkozva hallgatta a pap oktató szavait arról, hogy hiedelemlények nem léteznek: „Plébános úr! Maga pap és mégsem hisz?!”, hogy végül is egy parasztasszony úgymond „megtérítse” a papot: „. . . plébános úr, most már látta az istállókat, és most már a plébános úr is hinni fogja, amit mi hiszünk, mert ezt a hitet mi így vittük át a szüleinktől és a nagyszüleinktől. Mert ezt itt mindenki így hiszi” – s mindez az 1970-es években történt. Ősi hitvilágunk tehát kellő helyen – bár ilyen már igen kevés van – még kutatható. S a kutató pap felfedezésén, a hallottakon nem kell megbotránkozni, s azon sem, hogy némi hittételt nem ismer az egyszerű nép, ugyanis ez nem a vallásnélküliség jele, hanem a közös népi lelkiség jellemzője. Az egyszerű parasztemberben élő kétféle hit megjelenése ez: egyrésztől „az isteni kinyilatkoztatás hite, a részükre havasnap, ünnepi hit”, a szentmisék, istentiszteletek igéjének elfogadása; másrésztől „a mindennapi életüket azonban már szinte a legkisebb ténykedésükig a hagyományos hitviláguk járja át”, s ez a természetes istenhit „amely nélkül nem volt és most sincs ember és nép a világon”. Az ilyen megállapítás pedig nagy szó a maguk teljes igazságában többször megátalkodott papok (emberek!) részéről.

A kötet anyagát tartalmazó népi vallásossággal foglalkozó konferenciát a Kárpát-medencének azon a részén tartották, ahol a vallásbőke klasszikus földje van, Erdélyben. Itt született meg a törvény a vallási türelemről és a prédikálás szabadságáról 1568-ban a tordai országgyűlésen. Az itteni szórványvidék népcsoportjainak vallási megoszlásáról ír Vetési László kolozsvári református lelkész. Az ottani három nyelvcsoport: a román, a magyar és a német vallásában is különbözik. A románok ortodox s újabban görögkatolikus vallásúak, a magyarok reformátusok vagy római katolikusok, míg a németek java része evangélikus. Tehát a vallási hovatartozásnak szembevetendő etnikai jellemzői is vannak. Vetési tiszteletes úr megrázó sorai arról vallanak, hogy milyen hatása van a szórványlétnek az anyanyelv használatában, a vallásgyakorlásban, s ez hogyan hat ki a nyelv-, kultúra és hitvesztésre. „Azok a kisközösségek, amelyeknek lakói hitéletű-

ket aktívan nem gyakorolhatják már közösségben, és ehhez nem kapnak rendszeres utánpótlást, egyre inkább elszorvadni lesznek kénytelenek.” Itt domborodik ki leginkább az a többek által is kimondott igazság, hogy a vallás közösségmegtartó ereje végtelenül erős, hiszen a mindennapi életben szabályozó szerepe van, erkölcsi és viselkedési normákat szab meg, jelöl ki. És a vallási hagyomány nem csupán a parasztság sajátja!

Szintén komplex személyiségvizsgálatra vállalkozott Pozsony Ferenc kolozsvári néprajzkutató, aki Jánó Ilonának, a lézpedi látóasszonynak, az ún. szent embernek látomásos életét prezentálja. Ez az asszony „égi látomásaival mindenkit megnyugtat, s így egy nagyon reális közösségi igényt elégít ki” – írja, miközben a csíksomlyói búcsún történő más látókról is bővegesen értekezik.

Csíksomlyó említésével, mely különben a leglátogatottabb katolikus búcsújáráhely Erdélyben, sőt a magyar nyelvterületen, áttérhetünk Barna Gábor tanulmányára, aki *A búcsújárás szerepe a vallásosság ápolásában* címmel egy teljes búcsúmonográfiát ad közre a kötetben. Azonban mielőtt erről szólnánk, fel kell hívunk az olvasó figyelmét a templombúcsú és a tömeges zarándoklatok közötti különbségre. Barna ez utóbbit elemzi újszerű szemlélettel, s ezzel valóban kiválik a kötetben szereplő adatközlések, forrásfeltárások, leírások közül. Szerinte a búcsújárás, a zarándoklat a hit cselekedete, gyakorlata is, melynek nagy szerepe van az egyén és a közösség vallásgyakorlásában, hitének ápolásában. „A búcsújárás közösségi jellegű vallásgyakorlási forma, ahol az egyén feloldódhat a közösségben. E szent helyeken az ember az Isten közvetlen beavatkozását érezheti az emberi életbe” – s ezért is indul ilyen helyre: imádkozva könyörögni, kérni vagy Isten lelki, esetleg másfajta ajándékait megköszönni. Ilyen helyeken nyerhető el a hatásos búcsúkiváltság is. Barna Gábor szerint a „búcsújárás a processiók sajátos formája, amelynek során a hívek kisebb-nagyobb csoportja előírt vagy hagyomány által szabályozott keretek között felkeres bizonyos helyeket, szent helyeket, ahol hitük szerint az Isten közvetlenebbül siet a segítségükre”. Főleg ez jelenti a búcsúkiváltságot, meg a bűnbocsánat elnyerése. A búcsújáráhelyek felkeresése történhet felajánlásra, fogadalomra, vezeklésért. Az ottani bűjtölés, a csupán kenyéren és vízen élés a hívők hite szerint elősegíti a bűnbocsánat kiérdemlését. A búcsújárás „a középkori kialakulása idején a nyilvános és meghatározott időtartamra szóló vezeklés elengedése volt, azért számolták, számolják években és napokban”. A búcsújáráhelyet gyalogosan felkeresők könnyebben érthették el, természetesen az ottani elmaradhatatlan gyónás és áldozás által, a bűnbánat szentségében való részesülést. A bűnbánatot tartók keresték fel legtöbbször a kegyhelyeket, s ez összefüggésben áll az illető közösség vallásosságának erősségével. Itt az Istenhez fordulás hatványozott erejű, akihez a könyörgés közvetítője a magyaroknál leginkább Mária. Ezért is a legtöbb kegyhely a Mária-kultusz színhelye. Mária hathatós közbenjárására Isten megsegíti a bajban, betegségben szenvedőket, a nélkülözőket, s ők itt rebegetnek hálát a Segítő Szűzanyának és Istennek.

Külön tanulmányt érdemelne a zarándoklatokon jelen levő szimbólumok, melyek közül leggyakoribb a víz (szent kutak), amely, már a keresztségben részesülés alkalmával is érezteti segítő hatását – megszabadít az eredendő bűntől –, s e helyeken is lemos minden bűnt, bajt, betegséget. Hasonló kegyhelyi szimbólum a Nap, az élet forrása, amely a már említett Csíksomlyón kap főszerepet, mint a Szentlélek szimbóluma.

A búcsújáráhelyek az egész környék, illetve „egy-egy kistáj szakrális központjai”, s az oda tartozó falvak, régiók vallásosságát erősen befolyásolhatják. Az oda látogatók fogadalmi tárgyakat visznek a kegyhelyre, amivel köszönetüket akarják kifejezni a nyúj-

tott segítségért. Ilyen offerek, ékszerek, képek tették gazdaggá több Mária-kegyhelyünket. Volt idő azonban, amikor ezeket elkobozták és elárverezték. Például II. József császár uralkodásának idején, s itt a kegyhelyek létrejöttének koráról is tájékozódhatunk. Általánosan elterjedt vélemény szerint a mai magyar búcsújáráshelyek többnyire az ellenreformáció és a barokk korában keletkeztek. De az előbbi utalás korábbi offerek elkobzására is vonatkozik. Illetve vannak a jelölt időszaknál előbb született kegyhelyeink is, s ilyen éppen Csíksomlyó is, amelynek Csodatévő Máriáját máig keresik, illetve fölkeresik a moldvai csángók, mint sajátjukat.

A búcsújáráshelyek társadalmi, gazdasági fejlődéséről is értekezik Barna Gábor: a búcsúvásárról, a búcsúfiáról, mézesbábosok, fazekasok ilyen helyeken virágzó iparáról, a szállásadással kapcsolatos objektumok létrejöttéről. Szól a koldusok seregéről, akik a vezeklőnek alkalmat nyújtanak alamizsnálkodásra, „az irgalmasság cselekedetének gyakorlására”. A környékbeli vagy éppen helyi nyomdák itt árusították filléres imaponyváikat, énekesfüzeteiket. Sőt még házasságszerző alkalmként sem elhanyagolható a búcsúra való zárandoklás, hiszen ismerkedésre itt jó alkalom nyílt. Itt ismerték meg a hívek más közösségek ájtatosságait, s terjesztették később azokat otthon. Paraliturgikus eleme a zárandoklatnak a búcsúkeresztség, amelyben az részesül, aki először keresi fel a kegyhelyet. Keresztapját később is rokonnak tartja. Mindezt pedig felajánlották a hívők „elhalt keresztény testvéreikért – itt élők és holtak összetartozását fejezik ki”.

Az ima, az imádkozás és az ima hatásának jelentőségét vizsgálta P. Madar Ilona. Szerinte is a vallás megélésének legfontosabb tiszte az imádkozás: hálaadás, fohászkodás. Leírja a katolikusok Rózsafüzér Társulatainak szokásait, a rózsalevél egységét „itt ha lehull egy levél – meghal valaki – akkor a helyét a már előre kijelölt lánya vagy menyee foglalja el”. Közös imaalkalma egy-egy községnek az Oltári Szentség imádása, ami szintén jó közösségteremtő szokásnak tekinthető. A hívők önfeláldozását, a mások életének megbecsülését a lourdes-i kilencedet végzők imaóráin mutatja be: „Találkoztam olyan idős korú asszonnyal, aki ismerve az őt felváltó imatársának nehéz életét, tovább imádkozott, miután az ő órája letelt. Attól való féltében, hogy társa elalszik és megszakad a lánc.” Kifejti a betlehemezés elprofanizálódásának idején létrejött szentcsaládjárásnak, a karácsonyi ünnepkör e bensőséges szokásának elemeit; közösségi vallásgyakorlásként említi a húsvét előtti Passió-játékot.

A tizennégy segítőszent és a patrónus szentek megismerését szolgálhatja S. Laczkovits Emőke veszműni kutató tanulmánya, s most csak a felénk kevésbé kutatókat említtjük, hiszen munkája a szentek tiszteletének szinte teljes feldolgozását adja. Kutatásainak földrajzi területe a Közép-Dunántúl, az ottani német és magyar katolikusok hitvilágát erőteljesen jellemző tárgyi emlékek, vallásos ábrázolások. Vizsgálódásai nem kerülnek meg szülőföldjének reformátusait sem, azonban a tárgyi vagy képi ábrázolások az ő hittestvéreinél elenyészőek. Laczkovits megkísérli végigkísérni a szentek megjelenési idejét, formáját, attribútumait, az őket övező kultusz mozzanatait: a házak oromfűlkébe állított patrónus szenteket; a kereszt tövében álló Máriát, vagy az Aritmathiai József legendájából merített Szent Grál ábrázolást, melybe az apokrifok szerint Jézus vérért szedték fel az angyalok; az Agnus Dei megjelenését a győzelmet jelképező keresztes zászlóval; a Prágai Kisjézus öltöztethető változatait stb.

A szentképnek a házban való megjelenésével s annak helyével külön dolgozatban foglalkozik K. Csilléry Klára, a ház berendezésének kiváló ismerője. Az asztalszöglet, vagyis a szent sarok funkcióját vizsgálta történelmi és művészettörténeti visszapillan-

tással, és az ágy fölötti szentképhelynek is jelentős szerepét dokumentálja Közép-, Kelet- és Észak-Európában. Megállapítása szerint a magyar nyelvterület parasztházaiban a XVIII. századtól mutathatók ki a szentképek, amelyek azonban nemcsak a vallásosságot, hanem a család vagyoniosságát is tükrözték, s a legelterjedtebb képekként a Jézus Szíve, Mária Szíve és a Szentháromság képét jelöli. Megfigyelései kiterjedtek a szentkép-családi fénykép hierarchiára, valamint a hímezett falvédők megjelenésére is.

A kötet még számos tanulmányt, cikket, dolgozatot tartalmaz a Kárpát-medence népeinek népi vallásosságáról, s végül egy útmutatót a vallásos értékrend méréséhez.

SILLING István

SZÍNHÁZ

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Lüszisztraté – Aligha képzelhető el nehezebben megoldható színházi feladat klasszikus görög vígjáték színrevitelénél! A vígjáték szövege a tragédiáénál is észrevehetőbben kétnemű, egyrészt színészi replikákra bomlik, másrészt pedig kórussszöveg. Csak-hogy amíg a tragédia előadási stílusa eleve bizonyos merevséget, statikusságot tételez fel, így juthat kifejezésre a műfaj méltósága, tragikus mélysége, megrázó szépsége, addig a vígjáték színrevivői nem elégedhetnek meg statikus megoldásokkal, játékosá, cselekményessé, mozgalmassá kell varázsolniuk az előadást. A tragédia esetében a szereplők és a kórus szövege ugyanúgy, szinte játék, mozgás nélkül mondható. A vígjátékban azonban más a helyzet. A szereplők szövegmondását játékkal kell kísérni, s ezt kellene tenni a kórus szövegének esetében, hangzásakor is, de miféle színpadi játék, cselekmény található ki, amely vígjátéki mozgalmasságot kölcsönöz a kifejezetten statikus kórussszövegnek. Szinte semmi, leszámítva azt a hagyományos, sztereotip, balettszerű mozgást, amivel ezek az előadások készülnek. Tehát amíg a színészi párbeszéd alatt vígjátéki, sőt bohózati elevenséggel folyik az előadás, addig a kórus megszólalásai idején lényegében statikussá merevedik a kép. Mintha két különböző előadást látnánk, attól függően, hogy a kórus szöveg-e meg vagy játszanak a színészek.

Pontosan ez történt Arisztophanész Lüszisztratéjának újvidéki előadásán, melyet a kijevei vendég, Vidnyánszky Attila rendezett. Egy előadásban kettőt kapunk. Két és fél bohózatira felszórólt jelenete van az újvidéki Lüszisztratéának, a többi, de elsősorban a kórus szövegei hóttunalmasak, mert kimódoltak, ellenállhatatlanul emlékeztetnek a bolsi világ ünnepi akadémiaira, „recitáljaira”. Az említett két és fél jelenet valóban friss, magával ragadó. Elementárisan bohózati, amikor Kinésziász (Bakota Árpád) a rajta csimpaszkodó gyerekekkel (Magyar Attila szakállasan!) meglátogatja a sztrájkoló mamát, Mürrhinét (Sz. Rövid Eleonóra), és arra kéri, jöjjön haza. A másik bohózati eszközökkel mulattató jelenet ugyancsak Kinésziász és Mürrhiné között játszódik, amikor a férfi vágyát csigázva teszi őt neveltségessé a sztrájkfegyelmet tisztelő feleség. Fél-jelenetnek pedig azt a néhány pillanatot nevezném, melyben lelepleződik Sztratüllisz (Faragó Edit) szándéka, hogy szülésre hivatkozva engedjék a női gettóból férjéhez, holott átlérhességről van szó, egy sisakot rejtett a ruhája alá.